

Sok munka van még hátra

Válasz Mader Béla és Dömötör Lajosné
hozzászólására

„Rákháton tinéktek hoz ó segítséget.”
(Zrínyi Miklós: A szigeti veszedelem)

A TMT 1995. 11–12. száma *Altera pars* rovatában jelent meg a „világbanki pályázat” néven közismert, a magyar felsőoktatási és tudományos könyvtárak fejlesztésére minden idők messze legnagyobb összegét, 150 millió dollárt előirányzó, 50% világbanki kölcsön felvételét és 50% magyar állami hozzájárulást feltételező pályázat (Program) négy év alatt, sokmillió japán pénztámogatással kidolgozott szakmai felhasználási tervzetéről szóló írásom. A cikk alapállása *egyértelműsítés* a Program 1995 februárjában J. G. Neal által közzétett összefoglaló jelentésének (Jelentés) lényegi megállapításaival:

- Szükség van a mondott összegű támogatásra.
- A pénzt állományfejlesztésre, épületfejlesztésre, számítógépesítésre és oktatásra kell fordítani.
- Megfelelő az állománygyarapításra kijelölt összeg, illetve részarány.
- Nincs szükség új könyvtárak alapítására.
- Szükség van a könyvtári központosítás fokozására az egyes felsőoktatási intézmények vonatkozásában.

Két koncepcionális kérdésben különvéleményt fogalmaztam meg:

1. Komoly fogyatékoságnak tartom, hogy a projekt kidolgozói *keveset irányoztak elő épületfejlesztésre*, sőt azt akár elhagyhatónak tartják. Véleményem szerint egyrészt az épületek terén van a legnagyobb elmaradás a magyar felsőoktatási könyvtárak egészét nézve, másrészt pedig – ami fontosabb – a kellő mértékű épületfejlesztésen az egész vállalkozás sikeressége áll vagy bukik, azaz az épületfejlesztés a legalapvetőbb szakterülete a Programnak, ezt kell a nélkülözhetetlen szükségletekhez legközelebb

vinni. Javasoltam, hogy kényszerhelyzetben csökkentés mértékét akár 70%-ig (10 millió dollár megmaradásáig) is elképzelhetőnek említettem, hivatkozva a projekt kezdete óta eltelt években a számítástechnika terén történt nagy hazai könyvtári előrelépésekre.

2. Az állományfejlesztés alprogramból nem értek egyet a meglévő könyvtárak általában való támogatásával, mivel ez elsősorban az átfedéseket fokozná, azaz pazarlást eredményezne, az országos szintű ellátottság aránytalanul csekély javítása mellett. Véleményem szerint minden nagyobb tudományágban *létre kell hozni egy országos folyóirat-alapállományt*, elsősorban a területen működő egyetemi könyvtárak együttműködésére alapozva. Erre támaszkodva a többi rokon témájú intézmény ténylegesen saját specialitásaira, azaz a spektrum szélesítésére gondolhatna, sokkal kevesebb pénzből sokkal jobb ellátottsági szintet valósítva meg saját részére is, országosan is, mint amit a Program jelenlegi formájában kínál. Az új koncepció kedvezőbb kilátásokat nyit a Program lejárt utáni időkre is, hiszen az ismert helyeken lévő, tudatosan létrehozott és fenntartott alapállomány könnyebben megmenthető, a támogatás megszűnése nem járna feltétlenül az ellátottság általános visszazuhanásával, sőt igazi közérdekké válna az alapállományok fenntartása. Az alapállomány létrehozását és kedvező hatását az orvostudomány példáján mutattam be részletesen.

Az előkészítő munkálatokat illetően csupán az állományfejlesztésre vonatkozóan volt egyetlen kifogásom:

Alkalmatlannak és szükségtelennek tartom az alprogramban javasolt *Conspectus* típusú állományértékelést. Konkrét aggályaimat 11 pontba foglaltam össze. A *Conspectus* helyett a szakterületi folyóirat alapállomány jegyzékek összeállítását, az azokat együttesen fenntartó (egyetemi) könyvtárak kijelölését javasoltam, rámutatva, hogy ez a megfelelő kiindulási alap az országos állományfejlesztés arányainak és mértékének megállapításához.

Cikkemhez hozzászólt Mader Béla könyvtárigazgató, a Program számítástechnikai alprogramjának magyar irányítója, és Dömötör Lajosné könyvtárigazgató, a Program állományfejlesztési alprogramjának magyar irányítója. (Hozzászólásaikat a szerkesztőség volt szíves együtt közölni említett cikkemmel.) A következőkben ezekre válaszolok lehető röviden.

Megtisztelőnek tartom mindkét illetékes részéről, hogy foglalkozott előadott véleményemmel, megjegyezve ugyanakkor, hogy egy ilyen horderejű ügyben kötelességnek is tartom a felmerülő érdemi nézetkülönbségek felelősségteljes összevetését, és az így kapott következtetések levonását, természetesen nemcsak a közvetlen vitatkozók részéről, hanem bizottsági szinten is.

A hozzászólások tisztáztak néhány dolgot, bár korántsem mindent, emellett újabb kérdések is előkerültek, nemkülönben félreértések és ellentmondások is. Válaszomban ezekre koncentrálok, az előrelépés reményében.

Mader Béla szerint a pénzkeretek kijelölése nemcsak szakmai szempontok alapján történt, hanem a Világbank nyomást gyakorolt a szakértői bizottságra (Bizottság) azért, hogy a 150 millió dollár minél kisebb részét költse épületfejlesztésre. (Mader Béla egyébként az általam említett 80 000 négyzetméter bővítés helyett 90 000-et jelez szükségesnek.) Mivel az építésre javasolt részösszeg még az általam felvetett „maximalista” alternatíva szerint is csak 37%, óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy lehet az, hogy a Világbank a magyar állam által adott (adandó) 50% felett is rendelkezett. Teljes tisztelettel megkérdezem: kit képviselt a Bizottság?

Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a „legmagasabb döntéshozók” – hogy Dömötör Lajosné szavaival éljünk (kik lehetnek ők, s mi a véleményük a Program eddigi állásáról?) – nyilvánvalóan elvárják, hogy hatalmas tehervállalásuk – pontosabban az ország hatalmas tehervállalása – ne tisztavirág-életű eredményt hozzon, a támogatottak ne kiáltsanak rövidesen új segítségért a régi nyomorból. Az is biztos, hogy a felsőoktatási intézmények is a helyhiányt kívánják elsősorban orvosolni könyvtári gondjaik közül. Milyen tájékozottsága van ezekről a Bizottságnak?

Mader Béla nyitott kapukat dönget akkor, amikor a gépesítés előnyeit és szükségességét bizonygatja. Talán azon félreértése miatt teszi ezt, miszerint én azt állítottam, hogy az automatizálásra „tízmillió biztosan elég lett volna”, pedig egész mást írtam: „A mostani helyzetnek sokkal inkább megfelelne 10 millió automatizálásra, 55 millió épületfejlesztésre”.

Mader Béla megemlíti, hogy a Bizottság résztvevői munkájuk végeztével (ezt vajon hogy kell érteni?) meglepéssel beszéltek az általuk elképzelt könyvtári jövőképről. Ennek során hallgatók tízezreit képzeltek maguk elé, valamint tudós oktató és kutató tanárokat.

Hová? – kérdezem én.

Dömötör Lajosné hozzászólására csak szorosan az általa vezetett alprogram témáihoz kapcsolódóan válaszolok:

- Hiányoltam a Programnak az összefoglalóban megnevezett nyolc vezető magyar szakértője közül az állománygyarapításiakat. Ő sem nevezett meg egyetlen ilyen sem, sőt az általa említett egyéb munkatársak közül sem.
- Cikkemben részletesen kifejtettem a folyóirat-alapállományok szakterületenkénti kialakításának szükségességét (lásd fent, a koncepcionális kifogások 2. pontja) pontosan azért, hogy csökkenjen a Program szerinti fejlesztésből óhatatlanul következő túlnyomórészt többes beszerzés, ehelyett inkább a választék javuljon. Dömötör Lajosné mégis éppen azt kifogásolja, hogy szerinte „hangsúlyozom a többes beszerzések indoklását”.
- Helytelennek tartja azt is, hogy a folyóirat-állományok fejlesztését javaslom, mivel szerinte a Program az oktatást szolgálja elsősorban, a folyóiratok pedig a kutatást. Csak arra kérhetem, olvassa el saját hozzászólásából, hogy „magam is vallom, hogy az oktatás és a kutatás elválaszthatatlan”. Ez magyarul azt jelenti: amelyik egyetemen nem kutatnak, az nem egyetem, ott tehát egyetemi oktatás sem folyhat. Ennyit a folyóiratok jelentőségéről, amelyek a jó egyetemi könyvtárak költségvetéséből legalább 80%-ot tesznek ki. Ha már itt tartunk: mennyit szán rájuk a Program? Az 1993-as Jelentésben ugyanis 7:1 arányt javasoltak a szakértők, illetve a Bizottság a *könyvek javára a folyóiratokkal szemben*.
- A hozzászóló szerint a Jelentés nem tartalmazza azt, hogy *Conspectus*-felmérésre kell támaszkodni. Idézek a Következtetések és ajánlások c. fejezetből: „national collection conspectus study to enable coordinated collection development activities”; valamint az állományfejlesztés címűből: „A national collection conspectus study should be conducted”. Megjegyzem még, hogy az általa is

említett 1995. áprilisi szemináriumon bemutaták a Conspectus-felmérések szakterületi felelőseit, s az egész szeminárium a Conspectus ismertetésével telt el. Igaz viszont, hogy ennél még nem tartottak előbbre, azaz sem ilyen, sem más módon használható értékelés nem történt. Érdekes volna megtudni, mi volt az oka e hosszú késlekedésnek, s még inkább, hogy miért állt el a Bizottság az éveken át oly erősen pártolt Conspectustól az utóbbi pár hónap alatt, valamint azt, hogy hol is tart most, milyen eredményeket és milyen következtetéseket produkált az immár nem Conspectus értékelés.

- Dömötör Lajosné rámutat egy ténybeli tévedésre: azt írtam, hogy egyenlő az állományfejlesztési összegek kiosztása a Program öt évre, sőt kifogásoltam is ezt, arra hivatkozva, hogy időben drágulás folyik. Nos, igaz, a Jelentés javaslata szerint a kiosztás nem egyenletes, ám még annyi köszönet sincs benne, mintha az lenne; a harmadik évtől ugyanis csökken (!). Nagyon érdekes lenne megtudni, milyen megfontolások vezették a Bizottságot ennek az időeloszlásnak a kimunkálásakor.
- A hozzászólásban említés történik egy *formuláról*, amely hallgatói létszám, intézménytípus és szakterület szerint osztja el az állományfejlesztési keretet az intézmények közt. Erről sem a hozzászólásban említett három ismertető folyóiratcikkben, sem az áprilisi szemináriumon nem esett szó. A Jelentésben mindössze egy „majd kidolgozandó” képletről történik említés, tehát olyanról, ami még nincs meg, természetesen minden részletezés nélkül. Ha már előjött, rámutatok, hogy ez a képlet az általam kifogásolt állományfejlesztési koncepció tévedéseinek megtestesülése lehet, sőt még tovább is torzíthatja annak anomáliáit. Mindenesetre ez (lenne) a lelke az egész állományfejlesztési alprogramnak a bizottsági koncepció szerint. Hol van? Ki hagyja jóvá a képletet – az egész programot? Látni kellene a képletet, főleg pedig a megalapozó tényeket és a képletbe öntés elveit, valamint a vele kapcsolatos szakértői véleményeket, de hát ha jól értem, semmi sincs

kész. Ily kevés eredmény láttán sajnos nem érzem túlzásnak az eltelt négy évről tett „bizottságosdi” megjegyzést az állományfejlesztést illetően. Aggódom kell gondolni arra is, hogy az állományfejlesztési összegnek csak a felét kívánja a Bizottság közvetlenül kiosztani (az említett képlettel), a másik feléért külön kell pályázni. Kihez? Ki dönt majd, milyen megalapozással?

Úgy vélem, hogy a hozzászólások nem hoztak fel olyan érveket, amelyek cáfolnák akár a Programmal kapcsolatos kifogásaimat, akár a kifogásolt részek helyett bemutatott alternatívákat, sőt a hozzászólásokból újabb elvi és gyakorlati fogyatékoságokat lehetett feltájni. Ami biztos: meg kell erősíteni a szakértői munkát.

Egyetértve Dömötör Lajosnéval abban, hogy a viszály az, amire nincs szükség, Mader Bélával abban, hogy nem lett volna szép, ha azt feltételeztem volna, hogy a pancserek nem lehetnek jóindulatúak, a tisztelt szerkesztősséggel pedig abban, hogy egyetért a közpénzekkel való elszámolás megkövetelésével (én ugyan nem követeltem ezt, igaz, hogy nem is került rá sor, bár biztos sokakat érdekelne), felajánlom legjobb tudásom szerinti segítségemet a Bizottság előtt álló igen sok és igen nehéz munkához, ahogy ezt tőlem telhetőleg eddig is tettem, ezen írásaimmal is. Ha nem is lesz a Programból semmi, készülhet egy reális kép a magyar felsőoktatás könyvtári helyzetéről, ha a hátralévő sok munkát elvégzik. Talán esély nyílik a szakterületi folyóirat-alapállományok kialakítására is. De ha még ennyit sem lehet elérni, akkor is van értelme az elvi tisztázásnak. Hogy csak egy példát mondjunk erre: felülvizsgálhatják a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (egyébként a Program legfelső magyar felelőse és szakértőinek fő koordinátora) által a felsőoktatási könyvtáraknak évente nyújtott ún. szerkezeti támogatás hallgatói létszámarányosan való kiosztását, ami semmi másra nem jó, mint hogy a könyvtárak egy részében a nyomort konzerválja, másik részében pedig pazarlásra ösztönözzön.

Marton János
(SZOTE Központi Könyvtára)